

Glemt Eidsberg-maler

Av Øivind Gryteland

Christian August Printz ble med familien Feydt fra Fredrikshald som deres husmaler og skildret blant annet Lekumfossen og Rustadfossen på en feriereise i 1846.

Christian August Printz ble født i Fredrikshald 1. april 1819 og døde i Eidsberg 13. februar 1867. Han ligger begravet ved Eidsberg kirke. Printz var sønn av handelsmannen Peter Printz (1785–1849) og Johanne Cathrine Petronelle Bay (1789–1860), og bror av den langt mer berømte botanikeren, legen og folkeminnegranskeren Hans Christian Printz. Opprinnelig var det meningen at Christian August skulle bli handelsmann, som sin far, men sykdom tvang ham allerede som 25-åring ut av denne virksomheten. I ledige stunder hadde Printz alltid syslet med tegning og maling. Han bestemte seg derfor for å prøve en karriere som maler på heltid. Christian August Printz begynte på Kunstakademiet i København i 1846 og studerte her under Christian Albrecht Jensen til 1853. Her ble han frarådet å male landskap og slo seg derfor på dyre- og stillebenmalerier. I 1853 fortsatte han sine studier under stillebenmaleren Johan Wilhelm Preyer i Düsseldorf.

Uskolert i 1846

De to Eidsbergbildene tilhører en samling på fem bilder som siden 1846 har vært i familien Feydts eie. De tre andre landskapsbildene er fra Troll-

hättan sluse, Tistedalen og Akerselven. Christian August Printz var på denne tiden ubemidlet og bodde hos dr. Fredrik Feydt på Holtersrød gård i Halden. Det er grunn til å tro at bildene ble til under en reise familien Feydt gjorde sommeren 1846. Printz var med og skildret steder familien besøkte. Samme år kom Printz inn ved Kunstakademiet i København. Om Printz spesielle tilknytning til Eidsberg vet vi lite. Han levde, etter hva kirkeboken forteller, som ungkar og etterlot seg ingen da han døde på Lindhoel midtvinters 1867.

Düsseldorfskolen

Etter Københavntiden møtte Printz mange av tidens storheter i Düsseldorf. Byen spilte på denne tiden en viktig rolle for norsk kunstliv. Kunstakademiet i Düsseldorf og den såkalte Düsseldorfskolen ga i perioden 1830–1870 avgjørende bidrag til utviklingen av norsk nasjonalromantisk kunst. Printz studerte sammen med betydelig mer kjente kunstnere som Adolf Tidemand, Hans Gude, Amaldus Nielsen, August Cappelen, Lars Hertervig og Peter Nicolai Arbo med flere.

Under Tysklands fremste fruktstillebenmaler Johan Wilhelm Preyer studerte Printz til pengene tok slutt. Han søkte flere ganger om stipender, men uten resultat. Litteratur- og kunsthistorieprofessor Lorentz Henrik Segelcke Dietrichson mente Printz på grunn av sjenanse og

Tag og kvern Før 1855 tilhørte nedre del av Lekumfossen nabogården Foss, som har sitt navn etter dette vannfallet. Til venstre sees saga, til høyre kvernbruket og opp til venstre plassen Petersborg under Lekum. Interessant er det at Petersborg i følge skriftlige kilder først skal ha blitt oppført av Peter Christian Hjorth i 1850. Bildet til Printz mer enn antyder at Petersborg allerede i 1846 var godt etablert.

tilbakeholdenhet ikke nådde så langt som hans talent tilsa. Likevel utviklet Printz seg til en habil stillebenmaler og deltok på flere utstillinger. Fra 1860-tallet domineres hans produksjon av dyremalerier. Fra denne tiden er hans kjente bilder «Dompaper i fugleneket», solgt på verdensutstillingen i London i 1862 og «Reven i hønsegården» som henger på Nasjonalmuseet.

Malte realistisk

Billedkunstneren Halvard Haugerud har sett på bildene til Christian August Printz. Haugerud mener Printz i disse bildene maler realistisk og ikke romantisk.

Haugerud mener Printz viser talent allerede som uskolert maler. Landskapsbildene fra 1846, stammer fra tiden før Printz begynte på Kunstakademiet i København.

– Han har tydelig talent. I dag ville han ikke bare bli sett på som begavet, men kanskje til og med som skolert, sier Halvard Haugerud.

– Hva synes du om bildene?

– Man ser jo at han ikke er i Gudes divisjon, og at bildene ikke er utført av en profesjonell maler, men Printz har rett og slett gått ut i landskapet og malt det han så, så godt han kunne. Slik sett er han nesten forut for sin tid. Det kan også synes som om han er påvirket av

britiske strømninger, á la Constable. Ellers blir jo landskapsbilder i denne perioden interessante fordi det er gjennom malerne nordmenn opplever sitt eget landskap, sier Haugerud.

– Hva tenker du om det landskapet vi ser i Printz bilder, og dagens virkelighet?

– Det er interessant at man bringes tilbake i tiden. Hans penselstrøk er et direkte avtrykk av et menneske, hans fingeravtrykk, opplevelse og tolkning. Bildene til Printz er fylt av mening. På stedene der Printz malte er det kommet noe øde inn i landskapet med jordbruksrevolusjonen. Bildene er et friskt pust fra en annen tid, avslutter Halvard Haugerud

Rustadfossen

De første kverner og historiens tidligste eksempler på industriell utnyttelse av vannkraft kjenner vi i Norden fra så tidlig som i senmiddelalder. I følge et gavebrev fra Tunabergsbygd i Sverige ga hertugene Erik og Valdemar i 1308 flere eiendommer til Vadstena kloster, der blant annet en kvern i Næfw er spesielt nevnt. Det er derfor alminnelig antatt at kvernkaller og enkle anlegg i fosser med tilstrekkelig fallhøyde også var utnyttet hos oss fra denne tid.

På 1600-tallet var Rustad en selvstendig gård med betydelig mer landskyld enn dyrkingsarealet alene skulle tilsi. Det er derfor grunn til å tro at Brynild som var brukeren i 1593, svarte skatt av kvernbruk og eventuelt også en sag. I alle fall er kvernfoss og sag oppført som skatteobjekter under Rustad i 1625.

Bygninger som i 1723?

Da Printz malte Rustadfossen i 1846,

finnes det på bildet to bygninger som trolig er beskrevet i et matrikkelforarbeid fra 1723. Her heter det at «Kvernbruket består av to hus med tre par kverner i, hvorpå males til husbehov og til almuen».

De to bygningene på maleriet bærer etter min mening begge preg av å være gamle allerede i 1846. De er laftet helt opp i røstet og har bratt takvinkel som var svært vanlig før 1800. Selv om 120 år kanskje er lang levetid for den slags hus, har trolig større bygg på denne siden av fossen vært mindre utsatt for flomskader enn på motsatt side. Bygningene kan også være meget eldre, da det i skriftlige kilder opplyses at Rustad sag, trolig også kvernbruket, ble ødelagt i 1640 og 1644. Laftehusene kan altså være fra etter gjenoppbyggingen i 1640-årene.

Prominente eiere

Som i matrikkelforarbeidet fra 1723, er også de tre par kverner omtalt i 1639. På det tidspunkt var adelsmannen Sten Willumsen til Thorsø herregård, opprinnelig Thorshov, oppført som eier av Rustad. Senere tilhører fossen fogeden Jens Bierring, som fikk sagbruksbevilling i 1670. Fossen ser en tid ut til å ha blitt fradelt gården Rustad, men om dette hersker stor usikkerhet. I alle fall skifter fossen eiere utover i 1600-årene. Rustad er i en lengre periode såkalt borbergods. Eiendommen har hatt mange «velbårne» og «salige» eiere i sin tid. Offiserer, fogeder og andre embetsmenn dominerer. Det fører for langt å gå inn i alle detaljer, men virksomhet synes det å ha vært i Rustadfossen, kontinuerlig i over 400 år.

Tydelige spor: Fundamentene til de to kvernhusene på Rustadfossen kan fortsatt sees den dag i dag

Allsidig virksomhet

Folketellingen i 1875 gir et bilde av et helt lite samfunn ved Rustadfossen. I 1875 var det både mølle, sagbruk, garveri, fargerier samt jord- og skogbruksdrift her. Brukseier Axel Hemmingsen drev på denne tiden Rustad og Ramstad som en enhet. Tre husmenn, sagmester, farver, møller, forpakter og garver med familier står oppført i manntallet og selvsagt brukseieren selv med familie. Ved folketellingen i 1900 var det stadig mange som bodde og arbeidet ved

Rustadfossen. Rustad sag og mølle var på den tiden i Oslo-grosserer Munthes eie. Fargeriet var på det tidspunkt trolig nedlagt, men det var fortsatt virksomhet på mølla, saga og garveriet. Tretten personer bodde da på stedet. I 1905

overtok Spydeberg-mannen Magnus Soli, Rustad gård.

Kilder:

- *Folkenborg museum.*
- *Gårdshistorie for Eidsberg*, bind IV.
- *Hanne Feydt von Benzon og Hans Feydt von Benzon* – som i dag eier henholdsvis bildene Lekumfoss og Rustadfoss.
- Lokalhistoriker *Rønnaug Wergeland Krog.*
- *Nasjonalmuseet.*
- *Norsk Kunstnerleksikon.*
- *Wikipedia.*